

МІЛІЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ССР У 1936 РОЦІ: ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ, ВРАХУВАТИ, УНИКНУТИ

БАНДУРКА Олександр Маркович - доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ГРЕЧЕНКО Володимир Анатолійович - доктор історичних наук, професор Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

DOI:[10.32782/EP.2020.2.1](https://doi.org/10.32782/EP.2020.2.1)

У статті досліджено основні напрями організації та діяльності міліції в Україні у 1936 р. Показано, як визначалася роль правоохоронних органів у Конституції СРСР 1936 р., як відбувалося створення такого нового підрозділу міліції, як Державна автомобільна інспекція, і якими були її перші кроки. Розкривається питання про зміни у підготовці кадрів для міліції, зокрема відкриття дворічних шкіл міліції, висвітлюються їх завдання та рівень підготовки. Певна увага приділяється дослідженню впливу нового «Положення про проходження служби начальницьким складом міліції», введення спеціальних звань на регламентацію службових правовідносин в міліції. Розкрито деякі аспекти діяльності міліції щодо протидії злочинності, проаналізовано певні досягнення та недоліки даного напрямку її роботи.

Ключові слова: Україна, 1936 рік, НКВС, міліція, підготовка кадрів, протидія злочинності.

Постановка проблеми

1936 рік є до певної міри помітним в історії України. Це був рік прийняття Конституції СРСР, де проголошувалася влада народу, декларувалися різноманітні права громадян держави, але в реальності багато які з них не діяли, маючи, фактично, плакатний характер. Це був переддень «Великого

терору», коли Молох репресій уже почав свій рух. Ці чинники істотно впливали на спрямованість діяльності міліції. Накопичений історичний досвід вирішення органами міліції організаційних питань і реалізації основних напрямів діяльності має певну актуальність і сприяє пошуку ефективніших форм і методів їх роботи в сучасних умовах, надає допомогу в розкритті загальних закономірностей удосконалення різних ланок державного механізму як у центрі, так і на місцях. Одночасно вивчення досвіду діяльності міліції УРСР дає можливість уникнути помилок і недоліків у функціонуванні сучасної поліції України.

Стан дослідження проблеми

Певне висвітлення деяких аспектів діяльності міліції у вказаний період є у роботах А. Є. Шевченка [1], І.В. Павловської [2], І.О. Лесь [3]. Але кожна з таких робіт присвячена лише одному з напрямів діяльності міліції упродовж досить значних історичних періодів і 1936 р. там приділяється увага лише з огляду на характер репресій та участі органів НКВС в їх здійсненні. Фактично, наразі ніхто з істориків права комплексно і спеціально не досліджував особливості функціонування міліції Української ССР в 1936 р., перш за все, питання боротьби міліції УРСР з злочинністю.

Мета і завдання дослідження

Враховуючи фактичну відсутність наукової розробки цієї проблеми, автори поставили собі за мету розкрити основні аспекти організації та діяльності міліції України у 1936 р., показати, як змінювалася структура цих органів протягом року, якими були основні напрями протидії злочинності.

Наукова новизна дослідження

Уперше в історико-правовій літературі у статті проаналізовано суть та напрями змін в організаційній структурі міліції протягом 1936 року, досліджено основні аспекти протидії органів міліції злочинності у вказаний період. Набули подальшого розвитку питання про підготовку кадрів для міліції у вказаний період.

Виклад основного матеріалу

Конституція СРСР 1936 року та Конституція УРСР 1937 року відносили діяльність з охорони громадського порядку до компетенції Рада народних комісарів СРСР та РНК УРСР відповідно. Згідно з Конституцією СРСР 1936 року Рада народних комісарів СРСР зобов'язана була вжити заходів для забезпечення громадського порядку, захисту інтересів держави та охорони прав громадян (стаття 68). Стаття 77 Конституції СРСР відносила НКВС, до складу якого входила тоді міліція, до союзно-республіканських наркоматів. Щоб зрозуміти схему роботи союзно-республіканських наркоматів, слід процитувати статтю 76 Конституції СРСР 1936 року: «Союзно-республіканські Народні комісаріати керують дорученою їм галуззю державного управління, як правило, через однойменні Народні комісаріати союзних республік і управляють безпосередньо лише певним числом підприємств за списком, що стверджується Президією Верховної Ради СРСР» [4]. Фактично ж (стосовно НКВС СРСР та НКВС УРСР) союзно-республіканські наркомати керували республіканськими наркоматами практично за всіма напрями діяльності. Слід додати, що прямого визначення місця чи правового статусу міліції в межах державного механізму в Конституції СРСР 1936 року не було. Щодо Конституції УРСР 1937

року, то вона повністю відповідала Конституції СРСР 1936 року.

Однією з найсуттєвіших змін в організації міліції, яка мала далекосяжне значення протягом усієї її подальшої історії, стало створення органів, що контролювали безпеку автомобільного руху. Мова йде про державну автомобільну інспекцію (ДАІ). Датою створення ДАІ вважається 3 липня 1936 року, коли РНК СРСР затвердив «Положення про Державну автомобільну інспекцію Головного управління робітничо-селянської міліції НКВС СРСР» [5]. Основними завданнями ДАІ стала боротьба з аварійністю, розробка технічних норм експлуатації транспорту і його облік, контроль підготовки і виховання шоферів.

Постановою Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 3 березня 1936 р. Державна автомобільна інспекція в центрі і на місцях була передана у ведення Головного управління РС міліції НКВС СРСР. Цією постановою на Державну автомобільну інспекцію було покладено: а) боротьбу з аваріями і хижацьким використанням автотранспорту; б) спостереження за підготовкою і вихованням шоферських кадрів; в) розробку технічних норм і вимірників експлуатації автотранспорту; г) кількісний і якісний облік автотранспорту.

У наказі наркома внутрішніх справ СРСР «Про роботу Державної автомобільної інспекції» від 3 квітня 1936 р. відзначалося, що «автомобільний транспорт у ряді господарств знаходиться в потворному стані, кількість розбитих і очікуючих ремонту машин часто перевищує кількість ходових машин. Значною мірою це пояснювалося тим, що в автогосподарствах кермо автомашини довіряється горе-шоферам, що не мають належної підготовки, а кваліфікаційні комісії частенько видають водійські права без перевірки». Головним завданням є добитися негайного зниження аварій і поліпшення стану автомобільного транспорту, що має виключно важливе значення у справі обслуговування всіх галузей народного господарства і, особливо, у справі оборони країни [6, с.208-209]. Слід зазначити, що це лише витяг з досить розлогого наказу, який у цілому мав комплексний та детальний харак-

тер та охоплював різні напрями діяльності новоствореного органу.

У пресі того часу наводилися найбільш резонансні випадки аварій. Так, дніпропетровська відомча газета «На варті» повідомляла: 9 листопада 1936 р. о 10 годині вантажна машина, що належала сільгоспартілі ім. Калініна під водійством шофера Потоцького, який був п'яним, розвинула велику швидкість і звалилася в обрив глибиною 22 метри. На машині знаходилося 15 осіб колгоспників, які отримали різні поранення і забиття. 5 грудня 1936 р. о 22 годині на залізничному переїзді перегону між західним і південним парком Запоріжжя вантажна машина коксохімічного заводу № 27 м. Запоріжжя під водійством шофера Пипенка зіткнулася з товарним поїздом. Загинув заступник начальника цеху заводу № 27 Лоєв, важко поранена одна особа. Аварія сталася внаслідок «молодечтва» шофера Пипенка, що намагався проскочити переїзд перед поїздом, який уже наближався. «Аналогічних фактів дуже багато» - констатувала газета [7].

У 1936 р. продовжувалися спроби покращити підготовку кадрів для міліції 20 березня 1936 р. нарком внутрішніх справ СРСР видав наказ про переведення шкіл РСМ на дворічне навчання й затвердив Положення про школи старшого та середнього начскладу РСМ. Така школа була реорганізована, зокрема і в Харкові [8, с.262]. У наказі вказувалося, що завданням шкіл є підготовка та перепідготовка кваліфікованих і політично стійких працівників РСМ на посаді старшого начскладу з рівнем знань: а) загальноосвітня – в обсязі 7-ми класів середньої школи; б) політична – в обсязі обласних курсів марксизму-ленінізму; в) військова – в обсязі командира взводу РСМ; г) фізична – відповідно до комплексу ГПО 1-го і 2-го ступеня з опануванням самбо. Увесь комплекс дисциплін навчального плану був розрахований на те, щоб підготувати кваліфікованого працівника, що вмів би виконувати вимоги, які висувалися до начальника міськвідділення, оперуповноваженого КРРВ і старшого інспектора [9, с.419-428].

Усі основні питання служби в міліції отримали правову регламентацію в «Положенні про проходження служби началь-

ницьким складом міліції», затвердженим ЦВК і Радою Народних Комісарів СРСР 3 липня 1936 р. [10, арк.3-4,4зв.]. Для працівників міліції встановлювалися спеціальні звання та знаки розрізнення (ст.3), що мало істотне значення для регулювання дисциплінарних правовідносин. Уперше Положенням встановлювалася суворі субординація і підпорядкованість відповідно до спеціального звання: всі особи начальницького складу міліції були старшими щодо молодшого за званням до всього рядового і молодшого начальницького складу (ст.2).

У Положенні наводився і перелік спеціальних звань: сержант міліції, молодший лейтенант міліції, лейтенант міліції, старший лейтенант міліції, капітан міліції, майор міліції, старший майор міліції, інспектор міліції, директор міліції, головний директор міліції.

Установлювалися наступні строки перебування в спеціальних званнях:

Строки перебування в спеціальних званнях [11, с.146].

Спеціальне звання	Строки
Сержант міліції	3 роки
Молодший лейтенант міліції	3 роки
Лейтенант міліції	3 роки
Старший лейтенант міліції	3 роки
Капітан міліції	4 роки
Майор міліції	5 років

У 1936 р. продовжувалися пошуки оптимізації міліцейського однострою. 4 квітня 1936 р. нарком внутрішніх справ СРСР Г. Г. Ягода направив доповідну записку на ім'я Й. В. Сталіна і В. М. Молотова, в якій пропонував додатково ввести персональні знаки розрізнення на петлицях. Ця пропозиція була прийнята. Нові петлиці були затверджені рішенням Політбюро ЦК ВКП (б) від 24 квітня 1936 р. і постановою РНК СРСР «Про додаткові знаки розрізнення для начальницького складу НКВС» від 28 квітня 1936 р. і введені наказом НКВС № 152 від 30 квітня 1936 р. Те, що таке питання розглядало навіть Політбюро, свідчить, якого значення надавалося цьому питанню, як пов'язано з силовими структурами і про

те, що фактично вищий орган влади у державі займався навіть такими, здавалося б, не першорядної ваги питаннями. На петлиці були додані знаки розрізнення, аналогічні нарукавним (позолочені і посріблені металеві або вишиті зірочки, червоні емалеві усічені трикутники) [12].

Наркомат внутрішніх справ УСРР періодично аналізував діяльність міліції з питань боротьби зі злочинністю в республіці. У відповідній довідці відзначалося, що 1-й квартал 1936 р. показує дальше різке зниження злочинності по Україні. Так, у I кварталі 1935 р. всього було засуджено 61 322 осіб - 100 %, а в 1936 р. - 40 275 - 65,68 %. Далі констатовалося, що поруч із загальним зниженням злочинності окремі види злочинів, «які відбивають зростаючий опір рештків класово-ворожих елементів», знаходиться ще на високому рівні. До цих видів злочинів відносили хуліганство та бандитизм [13, с.144-146]. Отже, щодо причин злочинності в той час провідною була класова - «зростання опору рештків класово-ворожих елементів».

Але ось один з конкретних прикладів боротьби з бандитизмом у цей час. На території Харківської області, в Тростянецькому, Охтирському, Богодухівському і В.-Писарівському районах організувалася і діяла озброєна грабіжницька зграя Безсмертного-Мартиненка. За час свого існування вона вчинила велику кількість бандитських нападів зі вбивствами. Для ліквідації угруповання в район його дії відряджався уповноважений відділу кримінального розшуку ОУРСМ Мякушин і уповноважений розшуку Тростянецького райвідділення РС міліції Ігнатенко. Завдяки умілому поєднанню агентурно-оперативної роботи і ініціативи Мякушина та Ігнатенка, банда в короткий термін була ліквідована. Були затримані 14 бандитів, у яких відібрана велика кількість награбованих речей [14, с.259-260].

Але в документах того часу і у пресі повідомлялося і про недоліки в роботі міліції. Звичайно, що в пресі писали про окремі та незначні недоліки. Київська відомча газета НКВС «На революционном посту» повідомляла про випадок з поїздкою в трамвай академіка Супруненка. 21 грудня 1936 р. він при входженні у трамвай нама-

гався скористався наявним у нього правом входу через передній майданчик. Але постовий міліціонер зупинив вагон і висадив з вагону академіка. Коли Супруненко заявив міліціонерові, що той вчинив неправильно, останній зажадав посвідчення особи, записав адресу і пригрозив «відправити до району». Супруненко написав великого листа начальникові Київської міліції. Того ж вечора йому зателефонував капітан міліції Доброжинский. За дорученням начальника Київського обласного управління міліції старшого майора Ряботенка він попросив вибачення в академіка і сповістив, що міліціонер був негайно викликаний до керівництва і за грубість буде покараний [15]. Таким чином, маленьке непорозуміння владналося і винуватий у незначному проступку міліціонер мав бути покараний. Так писали про недоліки у роботі міліції у 1936 р. У газеті не було вказано ініціали академіка. Але пошук показав, що мова йде про академіка Всеукраїнської академії наук у галузі транспортної механіки (з 1934 р.) Петра Михайловича Супруненка (1893-1938), який у цей час був директором Інституту транспортної механіки Всеукраїнської АН. У 1938 р. він був заарештований, виключений зі складу Академії і розстріляний як «ворог народу» [16, 17, 18, с.3-11]. Можливо, йому «агукнувся» цей лист?

У зв'язку з тим, що у справі розшуку і обліку злочинців були виявлені певні недоліки, нарком внутрішніх справ СРСР 10 вересня 1936 р. видав наказ «Про розшук злочинців», у якому відзначалося, що розшук, який є однією з найважливіших функцій оперативної роботи, досі залишається далеко не на належній висоті. Пояснювалося це, по-перше, тим, що основа всякого розшуку - система паспортної реєстрації - діяла з великими перебоями. Зокрема, громадяни, що прибували в населені пункти, прописувалися несвоєчасно; особи, що вибували з міст і селищ, теж виписувалися несвоєчасно, у листках вибуття, як правило, не відмічалось куди хто виїхав; листки прибуття і вибуття своєчасно не розкладалися; сторожові листки на розшукуваних заповнювалися далеко не на всіх оголошених у розшук осіб і розкладалися несвоєчасно; списки розшуку

в районах не використовувалися по адресних столах, не перевірялися і роботи з ними ніякої не велося. Вони просто склалися в купу і як мотлох валялися в шафах РВ НКВС або РВМ'ів. Другою причиною недоліків називалося те, що розшук був абсолютно безконтрольним. Місцевий оперативний розшук не контролювався ні оперативними відділами ГУДБ НКВС, ні начальниками УНКВС, ні начальниками крайових управлінь міліції. Більше того, оперативні відділи ГУДБ НКВС не знали навіть, кого і як розшукує їх периферія. Табори не повідомляли своєчасно зацікавленим відділам НКВС про втікачів з таборів і місць ув'язнення засуджених. Третім недоліком визнавалася велика кількість розшукуваних, яка «давить на якість розшуку, а працівники розшуку не вміють виділяти із загальної маси розшукуваних тих утікачів, які мають бути розшукані в будь-якому разі» [19].

Слід відзначити, що у наказі були дані досить детальні вказівки з цього питання, але вони, в основному, стосувалися покращення обліку розшукуваних злочинців, у тому числі через паспортну систему. Вказувалося навіть на те, як треба розрізати листки розшуку, що, як нам здається, не повинно було входити в наказ всесоюзного наркома, а регулюватися спеціальною інструкцією для відповідних відділів. Таким чином, цей наказ мав бюрократично-діловий характер і зосереджував увагу органів міліції на другорядних речах.

Висновки

Міліція УРСР брала активну участь в протидії злочинності на українських територіях, вона використовувала в таких цілях різні форми своєї діяльності, зокрема, організаційне удосконалення. Так у 1936 р. у структурі міліції відбулася суттєва та важлива зміна - з'явилася Державтоінспекція. Тоді ж було введено в дію «Положення про проходження служби...», яке мало істотне значення для покращення організації служби органами міліції, встановлювало систему спеціальних звань та термінів вислуги. Продовжувалася протидія бандитизму та боротьба з хуліганством, які залишалися найпоширенішими видами злочинів.

Література

1. Шевченко А. Є. Правові засади діяльності органів внутрішніх справ УРСР на транспорті у першій половині ХХ ст. (історико - правове дослідження) : дис. докт. юрид. наук : спец.12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Донецьк, 2007. 475 с.

2. Павловська І.В. Організаційно-правові засади забезпечення законності в діяльності органів міліції УСРР (УРСР) (1919-перша половина 1941 року): дис. канд.юр. наук: спец.12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2016. 239 с.

3. Лесь І.О. Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР-УРСР (1919-1991 рр.): дис. канд.юр. наук: спец.12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2016. 218 с.

4. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 года). *Известия ЦИК СССР и ВЦИК*. 1936. 6 декабря.

5. Об утверждении Положения о Государственной автомобильной инспекции Главного Управления Рабоче-Крестьянской милиции Народного Комиссариата Внутренних Дел Союза ССР: постановление СНК СССР от 03.07.1936. *СЗ СССР*. 1936. № 36. Ст. 318а.

6. О работе Государственной автомобильной инспекции: приказ народного комиссара внутренних дел Союза ССР 3 апреля 1936 г. Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. *Історія міліції України у документах і матеріалах* : у 3 т. К. : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917 – 1945). С. 208-209.

7. Аварии на автотранспорте и борьба с ними. *На страже*. (Днепропетровск). 1937.- 8 февраля.

8. Сокуренок В.В., Бандурка О.М., Греченко В.А. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові: 100 років історії (1917-2017): До 100-річчя подій Української революції. Харків: Золота миля, 2017. 496 с.

9. О переводе школ РКС на двухлетнее обучение и утверждение Положения о школах старшего и среднего начсостава РКС: приказ народных комиссаров внутренних дел Союза ССР 20 марта 1936 г.). *Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.):* у 6 т.: наук. вид./авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко, В. О. Криволапчук, В. В. Ткаченко, В. М. Чисніков, Т. А. Плугатар, В. А. Довбня, О. В. Кожухар, О. В. Пристайко, В. А. Золотарьов; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ, 2015. Т. 4.- С. 419–428.

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7006. Арк.3-4,4зв.

11. Положение «О прохождении службы начальствующим составом рабоче-крестьянской милиции»: утверждено ЦИК и СНК СССР 3 июля 1936 г. Михайленко ПЛ., Кондратьев Я. Ю. *Історія міліції України у документах і матеріалах.* Т. 2. С. 146.

12. Власенко В.Т. Форма одежды и знаки различия милиции СССР. Часть 6. 1931-1936 гг. URL.: <http://army.armor.kiev.ua/forma-2/milicia-07.php>.

13. Докладная записка о состоянии преступности на Украине. Михайленко ПЛ., Кондратьев Я.Ю. *Історія міліції України.* Т. 2. С. 144-146.

14. Приказ народного комиссара внутренних дел УССР о награждении работников уголовного розыска Харьковского областного управления т. Мякушина и т. Игнатенко Тростянецкого райотделения Р.С. милиции. 10 июля 1936 г. Михайленко ПЛ., Кондратьев Я.Ю. *Історія міліції України.* Т. 2. С. 259-260.

SUMMARY

In the article basic directions of organization and activity of militia are investigational in Ukraine in 1936. It shows how the role of law enforcement agencies was defined in the Constitution of the USSR in 1936, how such a new militia unit as the State Automobile Inspectorate was created and what its first steps were. A question opens up about changes in training of personnels for a militia, in particular opening of two year schools of militia, their task and level of preparation are described. Certain attention is spared to research of influence of new «Statute about passing of service management staff of militia», introduction of the special ranks on regulation of official legal relationships in a militia. Some aspects of activity of militia are exposed in relation to counteraction to criminality, certain achievements and lacks of this her work assignment are analysed.

15. Милиционер. *На революционном посту.* 1936. 31 декабря.

16. Супруненко Петро Михайлович. URL.: <http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000013115>.

17. Супруненко Петро Михайлович. URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

18. Азарова Т.О. Институт транспортной механики АН УРСР та його внесок в розвиток вітчизняної науки. *Історія науки і техніки: Збірник наукових праць / Гол. ред.-О.Я. Пилипчук.* К.: Вид-во ДЕТУТ, 2015. Вип. 6.С.3-11.

18. О розыске преступников: приказ народного комиссара внутренних дел Союза ССР. *Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.):* у 6 т.: Т. 4.С.459-460.

19. О.М. Бандурка, В.А. Греченко. Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931-1941 рр.): історико-правове дослідження: Монографія. Харків:- Золота миля; Панов, 2020. 444 с.